

De elementaire entiteit van de samenleving

Om wetenschap te tonen wat iedereen al onbewust bekwaam doorhad en toepaste.

“Je ziet het pas, als je het doorhebt” (Johan Cruijff)

Beste mens- en maatschappijwetenschappers,

De olifant in de kamer van de sociale wetenschappen is, dat ze het moeilijker hebben dan natuurwetenschappen om zich te legitimeren als wetenschap. Met deze open brief hoop ik die olifant bespreekbaar en behapbaar te maken. Ik hoop bij te dragen aan de wetenschappelijke kwaliteit van sociale wetenschappen met een ontdekking, die grotere gevolgen heeft, dan ik zelf kan uitwerken. Het gaat om het maken en nakomen van een afspraak als elementaire entiteit van de samenleving. Terwijl ieder deze ‘ontdekking’ uiteraard altijd al onbewust bekwaam toepaste¹ is dit wetenschappelijk nog over het hoofd gezien.

Elke wetenschap ontleedt haar onderwerp in zijn samenstellende onderdelen, tot ze een generiek element ontdekt dat zicht en grip biedt op haar geheel. Zo ontdekte de chemie de elementen en het atoommodel, de fysica de elementaire deeltjes en de biologie de cellen. Maar welk generiek element ontdekten de sociale wetenschappen? Waarmee en hoe realiseren mensen zich en hun sociale bestaan? Vergeleken met andere wetenschappen, lijken sociale wetenschappen op blindemannetjes om een olifant, die allemaal iets anders beweren over het datagebergte, dat in en over hun onderwerp ontstond uit ‘kenniseconomie’ en ‘informatiemaatschappij’. Achter ‘theoretisch-methodisch pluralisme’ in ‘scholen’ of ‘stromingen’ als vijgenblad, kunnen andere dan sociale wetenschappen hun falen niet verbergen².

Wat ontgaat sociale wetenschappen over het maken en nakomen van een afspraak, als de door iedereen onbewust bekwaam toegepaste, manier waarop we onze alledaagse samenwerking (her)inrichten? Als er iets in misgaat, weten we allemaal hoe we daarover met elkaar moeten praten, om het op te lossen en te herstellen. Zonder regelmatigheid waaraan we kennelijk allemaal al millennia refereren zou dat onmogelijk zijn en was een kenniseconomie niet ontstaan.

We hebben onbewust bekwaam door, hoe we afzonderlijke samenwerkingen afbakenen en hun begin, eind en (on)volledigheid aanwijzen. Onbewust heeft iedereen door wanneer een samenwerking niet af.... Net als in grammatica, wat geen toeval. Iedereen beseft en hoort direct, dat deze zin niet af. En iedereen refereert aan hetzelfde denkraam van grammaticale regels om te beargumenteren waarom deze zin niet af. Is het niet verwonderlijk, dat we al op de basisschool regels van grammatica leren kennen, maar niet deze van onze samenleving?

Maar deze ontdekking onthult pas de regels ervan voor mens- en maatschappijwetenschappen.

Over deze ontdekking begon ik al in 1998 te schrijven, maar het idee, dat het toch eigenlijk een open deur is, te banaal om woorden aan vuil te maken, remde me. En met mijn beperkte kennis durfde ik nog niet aan te nemen, dat geen enkele andere sociale wetenschapper dit had opgemerkt, uitgewerkt en beschreven. Pas recent besepte ik, dat het een banale open deur móest zijn, want als niet iedereen het telkens vaardig maar onbewust bekwaam toepaste, zou het niet kunnen zijn wat het is: de elementaire regelmatigheid van elke samenleving. Natuurlijk passen mensen, ook wetenschappers, dit dagelijks toe en praten erover, maar alleen achteraf, als er iets misging. Kennelijk ordent deze regelmatigheid ons gemeenschappelijke denkraam. En ik denk, dat het zelfs de basis is van wat mensen gemeenschappelijk hebben.

Nu ik na pensionering tijd had om het uit te zoeken, kom ik tot de slotsom, dat dit fundamentele inzicht in sociale wetenschappen is gemist, met nadelige gevolgen voor de kwaliteit ervan.

Een tweede aarzeling die me remde om deze ontdekking al te delen, was een vaag besef, dat deze ontdekking niet kan en mag worden gegeneraliseerd zonder kritische overdenking, omdat zowel het moment van de ontdekking, als ook de vorm ervan, niet toevallig, maar historisch bepaald en gekleurd lijkt door bijzondere ontwikkelingen van mens en maatschappij in de afgelopen decennia.

---

¹ De bewoners van het continent, dat Columbus ‘ontdekte’ hadden zichzelf uiteraard allang ‘ontdekt’.

² Die verwarring werd tot norm verheven toen Gareth Morgans’ stelling in *Images of Organization* (1986), dat organisaties *niet als organisaties, maar alleen als metaforen* kunnen worden bestudeerd, werd vereerd met een prijs, maar nooit met kritisch onderzoek!

Na studies filosofie en sociale wetenschappen leefde ik mijn passie voor het raakvlak van maatschappij en techniek buiten de universiteit praktisch uit als bedrijfsinformatiearchitect. Daar maakte ik in 1998 aan de TU-Delft kennis met deze ontdekking van Van Reijswoud en Dietz. Met die ontdekking heb ik 25 jaar lang honderden schetsen en tientallen uitgewerkte modellen opgesteld van complexe samenwerkingsketens. Intussen bleef het me verwonderen, dat de wetenschappelijke mogelijkheden van deze ontdekking nergens door mens- en maatschappijwetenschappen en filosofie werden opgemerkt. Voor zover ik kon overzien bleef het daar een blinde vlek en oorverdovend stil. Daarom heb ik de impact van die fascinerende ontdekking op sociale wetenschappen en filosofie verkend. Maar daar zijn hogere schouders van meer intellectuele reuzen, dan ik nog kan en wil beklimmen. Omdat ik dit inzicht ook niet wil meenemen in mijn graf, treed ik al naar buiten met het embryonale begin, dat ik in deze brief voorleg. Zo hoop ik nadere uitwerking van deze ontdekking te faciliteren om er wetenschappelijke vooruitgang mee te boeken.

Mentale omkeringen om te zien wat je nog niet doorhad

Om deze ontdekking te herkennen en de plek te geven die ze verdient binnen wetenschappelijk en filosofisch werk, zijn wel een zestal mentale omkeringen nodig om anders te gaan kijken en zien. Want zoals de praktische denker Johan Cruijff al zei: “je ziet het pas, als je het doorhebt”.

1. Van blackbox, naar whitebox

In ons dagelijks leven gebruiken we allerlei middelen om iets te bereiken. Elk nieuw middel moeten we eerst met vallen en opstaan leren toepassen: oefening baart kunst. Gewoonlijk is onze aandacht steeds vooruit gericht op wat we willen bereiken. Pas als een daarbij door ons gebruikt middel hapert, veranderen we eerst ons gebruik ervan, en als dat ook niet helpt, openen en ontleden we het als ‘whitebox’. Dan pas richten we onze aandacht op herstel van de werking en constructie van componenten *in* het middel. Maar zodra we er niet meer door worden gehinderd en weer bereiken wat we wilden, laten we elk gebruikt middel en onze hantering ervan weer achter ons als ‘blackbox’. Het enige wat ons dan nog boeit, is wat we erin moeten stoppen (input) om eruit te krijgen (output) wat we ervan verwachten.³ Op zich is dit ‘blackboxen’ uiteraard nuttig. Als we al onze bewegingen en handelingen en alles om ons heen steeds als whitebox zouden openen en ontleden, verliezen we de greep op ons bestaan. Zonder ‘blackboxing’ zouden we door de bomen het bos niet meer kunnen zien.

Het middel, dat we onbewust toepassen om iets te bereiken in ons dagelijks leven is de elementaire samenwerking, die ik ‘synactie’ zal noemen. Dat voorkomt verwarring met complexe samenwerkingen, die kunnen bestaan uit ketens of netwerken van meerdere synacties. Synacties leerden we onbewust bekwaam hanteren en herstellen als dat nodig was en hebben we daarna meteen weer geblackboxt, zodra een hapering was opgelost. Elke synactie bestaat uit het onderhandelen over en het maken en nakomen van één afspraak, verloopt en wordt hersteld volgens een protocol, heeft een tijdsverloop, wordt uitgevoerd door menselijke actoren, die er twee rollen (met bevoegdheden en verantwoordelijkheden voor op te leveren resultaten) in spelen en omvat het (impliciet of expliciet) bereiken en nakomen van overeenstemming over één resultaat. Detaillering volgt op pg 6.

Tot wij met ICT aan het eind van de 20ste eeuw ons sociale leven veranderden, werden alleen incidenteel falende synacties onderwerp van gesprek en whiteboxing. Maar met ICT bleken hele verzamelingen van soortgelijke synacties stelselmatig te falen. Ontwerp en inpassing van ICT vergde, dat we de generieke constructie en werking van synacties doorgronden om te kunnen bepalen wie, wanneer, waarover, wat met ICT over specifieke synacties in data moet kunnen registreren, muteren en ontsluiten. Vooral in de COVID pandemie reduceerde ICT bovendien de synactie(s) van velen tot online interactie. Opeens konden ze hun synactie(s) niet meer herstellen buiten de ICT om, omdat werkkringen waren gescheiden van werkplekken. Het enige, dat mensen nog bleek te binden aan elkaar en hun organisatie, waren de overeenkomsten, die ze online met elkaar maakten, bewaakten en nakwamen om hun synactie(s) op elkaar af te stemmen.

---

³ In 1976 wees Robert M. Pirsig er al op in ‘Zen and the art of motorcycle maintenance’. Recenter wees Bruno Latour op ‘blackboxing’. Maar beiden hadden alleen onze artefacten buiten ons op het oog, en niet onze eigen samenwerking.

De eerste mentale omkering die nodig is om door te krijgen wat deze blinde vlek verhult, is dat samenwerking(en) ook in generieke zin geen blackboxes hoeven te zijn, maar als whitebox kunnen worden opengemaakt en onderzocht. We kunnen, misschien wel voor het eerst, onderzoeken wat nou eigenlijk precies een afzonderlijke samenwerking of 'synactie' wel en niet is? Hoe de ene samenwerking van andere is te onderscheiden? Waar een synactie begint en eindigt en waar een volgende begint en de vorige eindigt? Of en wanneer een synactie volledig ('compleet') is. Welke elementaire bouwstenen ('constituenten') en ontwikkelingsstatussen een synactie omvat? En hoe die samenhangen ('constructie') en werken (het mechaniek van een synactie)? En waarin de uniciteit van een synactie bestaat: wat haar relevante omgeving (context) en geschiedenis daarin is, qua plaats (in de zin van organisatorische werkring en niet van geografische werkplek) en tijd (van aanvang tot afronding)? Wat de impact van die context op de synactie is en wat haar impact op die context is? Over al dergelijke vragen moet ICT gestructureerd data kunnen registreren, en daarom moeten ICT-ers al die vragen over synacties precies kunnen beantwoorden. En omdat de mens- en maatschappijwetenschappen het antwoord op die vragen niet hadden, moesten zij de ontdekking zelf doen, die ik in deze brief aan jullie voorleg voor verdere uitwerking in jullie vakgebied. Zou het niet zinnig en nuttig zijn als elke mens- en maatschappijwetenschapper weet wat een elementaire sociale entiteit of synactie is, en alle bovenstaande vragen erover kan beantwoorden, net zoals een bioloog weet wat een cel is?

2. Van ophef over sociale schade, naar besef van alledaags zelfherstel

Deze brief bevat inzichten uit ontwikkelingen met ICT voor mens- en maatschappijwetenschappen. Maar besef en begrip van die inzichten vergt aandacht voor banale alledaagse samenwerkingen, waarvoor wetenschappers zich gewoonlijk juist afsluiten in laboratoria en studeerkamers. Als dergelijke banale samenwerkingen al aandacht trekken, dan is het over het falen of vernielen ervan, omdat dat hun werk verstoort of omdat er ophef over is ontstaan, bijvoorbeeld in de vorm van 'Het Nieuws'⁴.

Dat is de tweede mentale omkering, die nodig is: van opvallende incidenten naar de gewone dagelijkse regelmaat, die erdoor werd onderbroken; van ophef over tegenstellingen en conflicten tussen gemeenschappen, klassen, genders, naar besef van de samenwerking of synergie, die gemeenschappen mogelijk maakte en overeind hield.

In hun dagelijkse praktijk hebben mensen - door en om alle rampen en conflicten heen - toch samen hun bestaan overeind gehouden. Telkens wanneer en overal waar mensen zichzelf en hun bestaan herstellen, realiseren, opbouwen en uitbreiden, doen ze dat samen. Ze leven en werken samen. Na elke ramp blijkt opnieuw welke samenwerkingen ontstaan of terugkeren en in welke volgorde en vorm. Conflicten tussen verschillende gemeenschappen kunnen een ramp hebben uitgelokt, maar de vernieuwing, die daarna optreedt is niet het product van de ramp, maar van de synergie die erna weer ontstaat. Kennelijk herontdekken mensen steeds weer dat en hoe ze dat kunnen doen. Kennelijk hervinden en gebruiken ze daarvoor onbewust bekwaam iets gezamenlijks, dat ik 'synactieprotocol' noem en verderop uitwerk.

Sociologen hebben veel onderzoek gedaan naar en geschreven over: tegenstellingen; conflicten; strijd; macht; dwang; ongelijkheid en roof tussen: groepen, klassen en gemeenschappen, die alleen maar hebben kunnen betwisten, roven en vernielen wat daarvóór, in samenwerking buiten die strijd om, al was opgebouwd. Roof heeft nog nooit een bestaan kunnen produceren zonder dat af te nemen van daaraan vóórafgaand samenwerkende mensen. Samenwerking is de onopgemerkte voorwaarde voor conflict. Hoe kun je de ontrafeling van sociale weefsels begrijpen zonder diepgaand (in)zicht en (be)grip van het daaraan voorafgaande ontstaan en de (her)inrichting ervan?

Kennelijk hebben mensen een gemeenschappelijk referentiekader waarin ze praten over mislukte of vernielde samenwerking, om de draad weer op te pakken. Daaruit blijkt, dat ze in elke samenwerking methodisch op een regelmatige gestandaardiseerde manier te werk gaan, maar onbewust bekwaam: doelgericht (gericht op vooraf al of niet expliciet gesteld concreet doel); stelselmatig (volgens een logisch samenhangend protocol); procedureel (in een vaste volgorde omdat de opeenvolgende stappen elkaars voorwaarde zijn); bewust (monitorend of een gesteld doel wordt gerealiseerd) en bijsturend (door het verloop van de procedure te evalueren volgens het protocol en zo nodig te herstellen).

De vraag waar het hier om draait is dus: wat is de regelmatigheid in dat referentiekader? Met welk standaard-protocol structureren we al onze samenwerking(en)?

---

⁴ Zie wat ik schreef [over ophef en journalistiek](#).

3. Van individuen naar verbanden die mensen realiseren.

In deze opzettelijk dubbelzinnige titel zijn mensen zowel onderwerp als lijdend voorwerp van de realisatie van verbanden

De cruciale vraag wat een samenleving eigenlijk is en vormt, is door sociale wetenschappen tot nu toe beantwoord alsof ze als blindemannetjes om een olifant staan. Ieder benadrukt een fragment, dat ze in de bestaande samenleving opvalt. Maar nog niemand heeft de kleinst mogelijke levensvatbare sociale entiteit kunnen aanwijzen, afbakenen en ontleden, waarmee en waaruit een samenleving zich (her)opricht of herstelt na een ramp of crisis en zo haar wederopstanding mogelijk maakt.

Net zoals andere mensen, weten ook sociale wetenschappers dat zij niet levensvatbaar zijn zonder andere mensen, die van alles willen en doen, net als zij. Daarom lijkt het onweerstaanbaar om zicht en grip te krijgen op de samenleving door het bestuderen van afzonderlijke individuen of hun individuele eigenschappen; bedoelingen; behoeften, wensen en verlangens; keuzes; gedrag; bezigheden; handelen; daden of arbeid. Maar door (uitingen van) afzonderlijke individuen te bestuderen, belemmeren die individuen ons zicht en grip op wat een samenleving eigenlijk is, zoals bomen die wel eerst en het meest opvallen toch het zicht benemen op wat een bos eigenlijk is. Een massa mensen is geen samenleving. Een samenleving bestaat gewoon voort, terwijl individuen erin worden geboren, immigreren, emigreren en sterven. En afzonderlijk zijn individuen, die een ramp overleven, niet levensvatbaar totdat ze een nieuwe samenleving vormen.

Ja, afzonderlijke mensen van vlees en bloed vallen direct op. Geleidelijke en wederzijdse veranderingen waarin ze zichzelf, elkaar en hun sociale bestaan realiseren zijn moeilijker aan het daglicht te brengen. Het meeste 'nieuws' en wat we leren over 'geschiedenis', gaat over opvallende individuen zoals koningen en pausen die eigenlijk ons zicht benemen op de alledaagse gebeurtenissen. Net zo beneemt het zogenaamde 'Sociaal Contract' ons het zicht op de voortdurende impliciete af- en overeenstemmingen waarmee mensen met en om elkaar heen hun alledaagse bestaan opbouwen, onderhouden en veranderen.

Als bedrijfs(informatie)architect heb ik ontleed hoe mensen samen een organisatie vormen door met elkaar afspraken te maken en na te komen over rollen die ze verdelen en spelen waarop ze elkaar aanspreken. Als organisatiekundige verwondert het me hoe vaak sociale wetenschappers hebben geschreven over individuele, gedeelde, collectieve of verenigde 'intenties' en inspanningen verrichtingen, terwijl ze over rollen alleen schrijven in termen van abstracte 'rolpatronen' en over verantwoordelijkheden alleen als abstracte 'morele plichten'. Buiten organisatiekunde lijken sociale wetenschappers niet expliciet te hebben onderzocht hoe mensen in concrete situaties, door iets te doen of te laten, zelf voor hun handelen en de effecten ervan verantwoordelijkheden verdelen, op zich nemen of ontlopen. Zodoende beschouwen en interpreteren sociale wetenschappers mensen niet als subjecten van hun eigen bestaan, maar als object van observaties vanuit hun ivoren toren.

Sociale wetenschap zou niet alleen binnen de organisatiekunde maar ook daarbuiten moeten gaan over de werkelijkheid van en tussen mensen. Dus niet over de individuen die sociale wetenschappers eerst zelf als abstracties tussen hun oren uit hun sociale context isoleren, om daar vervolgens relaties tussen te leggen of 'verstehen'. Sociale wetenschap zou moeten gaan over verbindingen die mensen onderling zèlf leggen, reëel en concreet, over de rollen die zij zelf met elkaar verdelen, waarmee en waarin zij zelf samenwerkend hun gemeenschappelijk bestaan vormen.

De derde mentale omkering is organisatiekundig: van mensen als afzonderlijke en ondeelbare 'individuen' en wat ze doen, naar synacties waarmee ze zichzelf, met en aan elkaar verbinden en waarmee ze rollen met verantwoordelijkheden verdelen en spelen waarop ze elkaar aanspreken.

Het sociale bestaan draait immers niet om personen en hun bedoelingen, maar om rollen (taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden) tussen mensen en aansprakelijkheid voor effecten van hun handelen. In organisaties verdelen en spelen mensen tegelijk en na elkaar talloze rollen, met verschillende taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden, die tot stand komen door het maken en nakomen van evenzovele concrete afspraken. Is 'de maatschappij als geheel' niet ook een hele grote organisatie en waarom zou de manier waarop organisatiekundigen daarnaar kijken daarop niet van toepassing zijn? Ook in organisaties moeten mensen verantwoordelijkheid nemen voor zaken, die een onverwachte situatie van ze vraagt. Als ze dat niet doen noemen we dat een stiptheidsactie, en verwijten we ze dat ze zich hebben

gedragen als machines, die alleen doen wat ze expliciet was opgedragen. En als ze voor elkaar geen deur openhouden, in een lift geen ruimte geven of geen koffie meenemen vinden we ze a-sociaal en houden we ze daarvoor verantwoordelijk.

4. Van mentale overeenstemming naar existentiële realisatie

De vierde mentale omkering is een halve: van kopstand naar de voeten; van theorie naar praktijk; van (gedeelde) ideeën naar verwerkelijking; van waarnemen naar waarmaken; van talige overeenkomst naar realisatie (bouw en besef); van mentale afspraak naar reële nakoming ervan.

In de afgelopen decennia verschenen in sociale wetenschappen een toenemend aantal aanzetten om een groundbegrip van het sociale te zoeken in overeenstemming tussen individuen zoals over: taal en betekenissen; overtuigingen en bedoelingen; normen en waarden; orde en regels; ‘symbolic interaction’ en ‘kommunikatives Handeln’; ‘shared beliefs or intentions’ en ‘joint pursuit’ of ‘plural subject’.

Een hierboven al genoemd bezwaar is, dat ze toch nog leunen op abstracties van vooronderstelde individuen, die vervolgens door de overeenstemming met elkaar worden verbonden. Daarnaast valt op, dat er weinig tot geen aandacht is besteed aan het praktische slagen of falen van het waarmaken van die overeenstemming en hoe om te gaan met (de verantwoordelijkheden voor) de verandering. Alsof dat effect geen deel uitmaakt van de sociale werkelijkheid.

In het synactieprotocol, dat iedereen onbewust bekwaam toepast, is het nakomen van een overeenstemming daarentegen niet minder belangrijk dan (de verantwoordelijkheden voor) het bereiken ervan.

5. Van woorden over daden naar woorden als daden

Voordat ik het synactieprotocol in detail kan uitwerken is er nog een mentale omkering nodig, die nog maar door een klein deel van de sociale wetenschappers is gedaan.

Het eerdergenoemde ‘whiteboxing’ laat zien, dat *incidenteel* falende synacties gewoonlijk wel worden herkend als aantasting van samenwerking. De rol van het beloven en van het maken, bewaken en nakomen van afspraken is echter door maar weinigen *systematisch* herkend en onderzocht *als basis voor elke samenwerking*. Er blijkt nog een mentale omkering nodig om dat in te zien en door te krijgen.

De vijfde mentale omkering, die nodig is om sociale samenwerking te kunnen ontleden en begrijpen is van woorden over daden naar taaldaden, waarin woorden zelf daden vervangen of worden, die onmisbaar zijn in de samenwerking van samenlevende mensen. Vóór [J.L. Austin](#) en [J.R. Searle](#) taaldaden ontdekten en beschreven, kon geen enkele van de filosofen en wetenschappers, zoals Comte, Marx, Spencer of Weber een ‘[Language Action Perspective](#)’ innemen, of ‘[kommunikatives Handeln](#)’ beschrijven. Zo konden ze de kleinst mogelijke organisatie ook niet opmerken, afbakenen en ontleden. Maar wie taaldaden eenmaal heeft ontdekt en begrepen, kan ze niet meer ‘ont-zien’ en terzijde blijven schuiven als irrelevant⁵.

6. Van abstracte individuele taaldaden naar reële synacties

Zelfs zonder deze theorieën over taaldaden te kennen, weet ieder die ooit samen met anderen iets heeft gerealiseerd als sociaal feit - een situatie die twee of meer personen samen in hun bestaan realiseren of laten voortbestaan -, dat je afspraken met ze moest maken en nakomen, uitdrukkelijk of stilzwijgend. En daarvoor paste je (onbewust bekwaam) taaldaden toe, zoals [de één]: “Wil je x voor me doen?”, [de ander]: “Ik zal x doen!”... “Hierbij lever ik x!” en [de één]: “klopt, dat is de x die ik vroeg”. Die taaldaden zijn zo banaal en vanzelfsprekend, dat ze vaak zelfs onuitgesproken blijven en met houdingen of gebaren worden uitgedrukt. Pas achteraf bij het napraten als daar reden toe was omdat er iets bijzonders is gebeurd, expliciteren we die taaldaden soms met een naam zoals: verzoek; belofte; oplevering of aanvaarding. Samen vormen die vier taaldaden het minimale sociale systeem, en daarmee de kleinst mogelijke organisatie of samenwerking, kortweg synactie: het maken en nakomen van één afspraak. Alle mensen gebruiken het synactieprotocol om hun bestaan te realiseren. Geen enkele grotere en complexere sociale organisatie kan worden opgebouwd zonder deze simpelste en kleinste samenwerking. Daarom openen en ontleden we die synactie in de volgende paragraaf.

---

⁵ [Mario Bunge](#) hield vol, dat taaldaden nog nooit een brood hebben opgeleverd, en liet daarmee zien, dat hij niet snapt dat broodbakken niet mogelijk is zonder samenwerken. <Doing Science> p108

Taaldaden zijn uitingen tussen taaldaders. Net als individuen kunnen taaldaden op zichzelf, zonder wisselwerking met taaldaden van andere taaldaders, alleen bestaan als abstractie tussen de oren van wetenschappers. Want uitingen worden pas werkelijk taaldaden in en door de sociale context van impliciete en expliciete taaldaden waarin ze betekenis krijgen als taaldaad, ook als een taaldaad op het eerste gezicht afzonderlijk lijkt te zijn. Zelfs verontschuldgingen, condoleances en felicitaties, aangeboden als uitingen van medeleven en daarmee als verzoeken tot (herstel van) samenleven, worden immers geweigerd of aanvaard. Zelfs het negeren van een taaldaad schept al een sociaal feit.⁶

Een zesde en laatste mentale omkering is daarom om taaldaden te bevrijden uit de blinde vlek achter het individualistische denkraam. Beschouw ze niet alleen afzonderlijk maar als status in het samenhangende protocol voor de uitwisseling van taaldaden in elke synactie of elementaire menselijke samenwerking: verzoek, belofte, oplevering/nakoming belofte, aanvaarding.

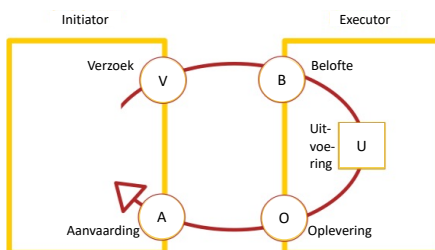
Het synactieprotocol

Pas nadat onze aandacht is verlegd van samenwerkingen als blackbox naar samenwerkingen als whitebox, kunnen we de ontdekking beschrijven, waar dit allemaal om draait: de regelmatigheid of het protocol van elke menselijke samenwerking, dat Van Reijswoud en Dietz⁷ 25 jaar geleden in detail hebben ontwaard en ontleed onder de naam 'transactie(patroon)'.

Het protocol is niemands vóórschrift of uitvinding, want het was er al lang, vóór zij het ontdekten en toepasten als kapstok om te beschrijven wat ICT-systemen moeten kunnen om organisaties te ondersteunen. Mensen hanteren het protocol al zo lang ze bestaan, bekwaam, maar onbewust, als denkraam om de constructie en werking van hun samenwerking te benoemen, begrijpen, ontwarren en herstellen. Maar alleen en vooral als er iets bijzonders was gebeurd, omdat er iets heel goed ging of juist misliep: "dat (wat je me levert) is niet/precies wat ik verzocht... je had toch beloofd... belofte maakt schuld..." enz.

Dit patroon werd pas ontdekt toen we het misten: het niet toepassen ervan bleek in laat-20ste-eeuwse bedrijven een belangrijke faalfactor voor de ontwikkeling en inpassing van ICT.

De hoofdlijn van het synactieprotocol

Taaldaden en synacties zijn werkelijk bestaande dingen, zo waarneembaar en feitelijk, dat we erover struikelen als we ze tussen de oren overslaan of vergeten omdat mensen niet zonder ze kunnen bestaan. Het synactieprotocol is niemands uitvinding of eigendom. Het is de meent der meenten en dus van iedereen en van niemand in het bijzonder, en iedereen kan en mag proberen om het te beschrijven op zijn manier, maar niemand kan claimen de enige juiste of geldige beschrijving ervan te hebben⁸.

Ik doe hier mijn poging om het te beschrijven:

1. Het synactieprotocol modelleert de manier waarop mensen samen een (dus sociale) verandering realiseren: de synactie-uitkomst. In hun interactie (het maken, bewaken en nakomen van een afspraak) over die verandering beschrijven ze die in de 'illocutie' als één prestatie op één plaats en één tijd(svenster).
2. Daartoe verdelen ze twee rollen met verantwoordelijkheden voor de synactie-uitkomst:
  1. de verkrijgende (initiator) voor verzoeken, verkrijgen en aanvaarden
  2. de uitvoerende (executor) voor beloven, uitvoeren en opleveren
3. Dat doen ze in drie synactie-fasen: een orderfase, een realisatiefase en een resultaatfase

⁶ John Searle en zijn adepten abstraheerden taaldaden uit reële synacties tussen hun oren als logisch-linguïstische operaties van even abstracte individuen. Zo ontging ze, dat 'expressiva' en 'declaraties' op zich niet kunnen leiden tot sociale feiten, als die niet door anderen zijn verzocht en aanvaard in synacties, of genegeerd.

⁷ Hans Mulder heeft - meer dan wie ook - bijgedragen aan toepassing en popularisering van het transactiepatroon.

⁸ Dietz beschreef inmiddels een 4de versie in o.a. Dietz, J. L. G., & Mulder, J.B.F. (2020) Enterprise Ontology, A Human-Centric Approach to Understanding the Essence of Organisation, Springer. In 2024 verschijnt een nieuwe, gewijzigde editie.

4. Die fasen worden afgebakend door vier opéénvolgende⁹ synactie-statussen. Informatiekundig gezien hoeft elke status alleen maar te worden afgevinkt: de synactie-uitkomst (volgens de ‘illo-cutie’) is v: verzocht, v: beloofd, v: opgeleverd en v: aanvaard.
5. De hoofdlijn van het synactieprotocol omvat vijf procedurele stappen: verzoeken, beloven, uitvoeren, opleveren en aanvaarden.

De transactie-uitkomst, die de executor realiseert en de initiator verkrijgt kan zijn:

- realisatie en verkrijging van eigendom, bezit en/of gebruiksrecht van iets materieels zoals een koekje, tafel, voertuig, gebouw of gebied, of iets immaterieels, zoals een patent;
- realisatie en verkrijging van een prestatie zoals schoonmaak, verzorging of herstel van iets;
- realisatie of voortzetting van een sociale relatie zoals een baan, huwelijk, verenigingslidmaatschap, vriendschap, inschrijving als patiënt bij een zorginstelling.
- realisatie en verkrijging of voortzetting van een permissie.

Wijzigen en afbreken van synacties en onderhandeling

Om een wederzijds aanvaarde uitkomst te realiseren, moeten alle statussen van de hoofdlijn van het protocol worden afgerond. En de hoofdlijn van het protocol blijkt pas te zijn gevolgd, nádat een samenwerking een uitkomst heeft gerealiseerd, die door alle betrokkenen wordt aanvaard. Maar samenwerkingen zijn kwetsbaar en verlopen in de praktijk rommeliger. Elke poging tot het maken en nakomen van overeenstemming kan op elk moment onderweg veranderen of zelfs zonder resultaat afbreken. Voordat een status wordt bereikt kan die – na eventueel overleg¹⁰ – worden ingetrokken (voordat de ander die heeft ontvangen) of herroepen en elke herroeping kan dan door de ander worden toegestaan of afgewezen. Zo kan elke status na onderhandeling leiden tot verandering of zelfs beëindiging van de overeenkomst.

‘Transactie’ als bezitsoverdracht of ‘synactie’ als samenwerking

Van Reijswoud en Dietz ontdekten het synactieprotocol als ‘transactiepatroon’ aan het eind van de 20ste eeuw in het kader van het ontwerp van ICT-systemen voor bedrijven. Zij hebben toen geen toepassing voorgesteld in maatschappijwetenschappen in bredere zin.

Mijn voorstel om het patroon generiek toe te passen als kleinste levensvatbare sociale entiteit onder de term ‘synactie’ vergt grondige doordenking van vele bedenkingen. Om deze ontdekking toe te passen als analytisch instrument in mens- en maatschappijwetenschappen, en dus op de wereld en de geschiedenis van de mensheid als geheel, moeten we die ontdoen van de bijzondere lokale en historische kenmerken van de context van haar ontdekking. Ik kan daartoe hier alleen maar een aanzet geven, die uiteraard ook weer is gekleurd door mijn eigen lokale en historische beperkingen. Ik hoop op jullie kritische aanvullingen en verbeteringen. Daarom verzoek ik elke lezer van deze open brief om deze ontdekking en mijn aanzet tot historische plaatsing ervan, context-kritisch uit te werken en te herwaarderen.

Het ‘transactiepatroon’ veronderstelt overdracht of vervreemding en toe-eigening van bezit, resultaten of prestaties door de uitvoerende leverancier aan de initiërende verkrijger. We worden geboren in en leven met een lijf, dat tijdelijk en ruimtelijk steeds een plek bezet en voorzieningen (affordances) van de context in beslag neemt¹¹. En daarom gebruiken we, vanaf ons ontstaan als soort en als individu, het transactiepatroon om samen afspraken te maken en na te komen over welke plek we innemen, zelfs in een meent. Hier ligt ook de basis voor sociale ‘autopoiese’, die niet kan worden begrepen zonder besef van dit patroon als kleinste sociale systeem en elementaire entiteit van de menselijke samenleving. Tegelijk omvat samen, d.w.z. op elkaar afgestemd, leven en werken door mensen uiteraard veel meer dan overdracht of vervreemding en toe-eigening van eigendom of bezit¹². Zelfs in het kapitalisme verloopt een

⁹ Synactie-statussen zijn strikt opéénvolgend: de vorige stap moet volledig zijn afgerond voordat de volgende kan beginnen. Ook in het geval van een aanbod of offerte. Eigenlijk is dat immers een voorwaardelijke belofte, die pas geldig wordt nadat het verzoek, mondeling of schriftelijk, maar uitdrukkelijk is bevestigd

¹⁰ Dat overleg heeft Van Reijswoud uitgewerkt in zijn dissertatie in Habermas’ terminologie.

¹¹ Het kader van deze brief is te beperkt voor uitwerking van kwesties over bezit van ons lichaam (zoals in geneeskunde, dienstplicht, straf of slavernij) en de ruimte, die iemand ermee ‘bezit’; inneemt en gebruikt (ecologische voetstap).

¹² H. de Soto, <het Mysterie van het Kapitaal> eigendom en de overdracht ervan zijn niet vastgelegd in het menselijk DNA, maar in juridische systemen van eigendom en de registratie ervan.

wisselend, maar groot deel van het menselijk samenleven en -werken zonder 'transacties' waarin de één iets voor een ander maakt of doet en die prestatie overhandigt aan de ander. Mensen veranderen hun bestaan immers in talloze handelingen samen, spontaan op elkaar afstemmend, louter en alleen op eigen initiatief en voor eigen plezier zoals: samen eten en drinken; musiceren; dansen en kletsen.

Zelfs op werkvloeren stemmen mensen hun bewegingen op elkaar af, om samen resultaten te realiseren, die ze alleen niet voor elkaar zouden krijgen en omdat 'vele handen licht werk maken', zonder dat de één een eigendom afstaat aan die ander. Wie zich die resultaten uiteindelijk toe-eigenen, op basis van eigendomsverhoudingen, is een andere kwestie.

Om het aspect van 'overdracht' in de prefix 'trans' te vervangen door 'samendoen' bedacht ik, als combinatie van het Griekse 'syn' en Latijnse 'actio', de term 'synactie' om 'elementaire samenwerking' als kleinste sociale systeem aan te duiden. Met de term 'synactie' als basis, gereedschap en bouwsteen van de samenleving kies ik voor een nieuw woord om verwarring te vermijden met bestaande dubbelzinniger termen, zoals: coöperatie, die uit meerdere 'synacties' kan bestaan, en *transactie*, die niet alleen bezitsoverdracht inhoudt, maar in andere contexten ook nog beladen is met andere betekenissen. De mogelijke verwarring daarmee moeten we hier ontwarren om misverstanden te voorkomen.

Het betreft a. economische, b. psychologische en c. data-'transacties':

- a. In economie wordt 'transactie' gebruikt voor een ruil. Ruil omvat twee van de hier bedoelde transacties: een voor een primaire prestatie en de tweede voor een tegenprestatie in een betaaltransactie. Die geruilde transacties zijn verbonden door een ruil- of kwijtingssynactie waarin en waarmee de beide prestaties worden geteld, gemeten en vereffend. Daarmee 'kwijten' zij elkaars schulden.
- b. 'Transactionele analyse' is een psychologische school, die de term 'transactie' gebruikt voor een uitwisseling tussen twee mensen van communicatieve uitingen, die 'strokes' worden genoemd. Die 'strokes' of 'strelingen', hoeven niet te gaan over een door de een aan de ander te leveren prestatie, zoals de in dit betoog bedoelde transactie.
- c. Een 'transactie' in een database is een samenhangende set mutaties van gegevens die eerst na elkaar (maar voorlopig), worden geregistreerd en pas daarna als de set mutaties als geheel is voltooid, allemaal tegelijk worden geaccordeerd en geëffectueerd. Er is geen verband met de hier bedoelde transacties.

Transacties in de zin van bezitsoverdracht zijn maar een deelverzameling van synacties. Niet alle synacties zijn transacties maar alle transacties zijn wel synacties.

In synacties zijn en blijven beide actoren onverminderd en in gelijke mate aansprakelijk voor de gerealiseerde verandering, terwijl in transacties aansprakelijkheden voor het resultaat of product en de realisatie of productie ervan worden verdeeld tussen opdrachtgever en opdrachtnemer.

Ook dieren regelen met elkaar de plek, die ze innemen en spelen met elkaar. Maar alleen mensen doen dat uitdrukkelijk, in taaldaden. Daarmee maken ze niet alleen aanspraak op de geldigheid van hun claim, maar nemen er zelfs verantwoordelijkheid voor. Te veel en te vaak hebben de filosofie, mens- en maatschappijwetenschappen zich blindgestaard op rationaliteit en vrijheid, waardoor verantwoordelijkheid, aan de keerzijde van dezelfde medaille werd vergeten of verstoep.

(On)uitgesproken: Veranderingen zonder expliciet afspreken

In zijn proefschrift¹³ plaatst Van Reijswoud non-verbale communicatie voor coördinatie van samenwerking buiten beschouwing. ICT vergt immers expliciete tekst voor asynchroon en online-samenwerking. Maar waar mensen op één werkplek samenwerken zijn woorden vaak overbodig en waar het stil moet blijven zoals tijdens een jacht, is juist non-verbale communicatie geboden.

Het protocol is zo gebruikelijk en iedereen past het zo onbewust bekwaam toe, dat het gewoonlijk groten-deels onuitgesproken kan blijven. Synactiestatussen blijven dan impliciet en worden pas expliciet in discussie achteraf als er in het verloop van de transacties iets misliep. Na zo'n discussie wordt een misverstand of conflict ofwel met een nieuwe expliciete afspraak beslecht, ofwel beëindigd.

---

¹³ V.E. van Reijswoud, *The Structure of Business Communication: Theory Model and Application*. Delft, 1996. H2§1 pg20

En hoe implicieeter, hoe beter de samenwerking; in muziek, dans, sport, spel, erotiek en liefde zou het expliciteren van elk detail de goede samenwerking juist hinderen. Maar zelfs improvisaties berusten op een vaak impliciete, alleen hoor- of voelbare afspraak over een begrenzing, waarbinnen deelnemers improviseren. Daarom is het ook zo gewoon, ... en vanzelfsprekend dat we het over het hoofd zien. We weten al met een half woord, dat we een wals en geen tango dansen, of in C en niet in Bes spelen.

En... stilzwijgend wordt veel meer aangenomen, dan expliciet wordt uitgesproken. Dat blijkt bij automatisering al was het maar bij conventies als taalkeuze, talstelsels, datum-tijd notaties, en vele andere.

Instemming of consent

Het 'transactiepatroon' van Van Reijswoud en Dietz veronderstelt, dat de actoren autonoom, gelijkwaardig, in vrijheid en op basis van rationele argumenten uitdrukkelijk instemmen met het verloop en de uitkomst van een bedrijfstransactie. Die vooronderstelling is gebaseerd op de abstracte 'ideale gespreksituatie' die Habermas tussen zijn oren bedacht. Maar in de alledaagse werkelijkheid zijn reële actoren uiteraard verwickeld in talloze afhankelijkheden, ongelijkheden, dwingende omstandigheden, verwarring en (on)macht. Daarom moeten we aannemen, dat in reële synacties 'consent' de doorslag geeft. Dat betekent, dat synactiestatussen veelal worden bereikt nadat actoren hun resterende bedenkingen ertegen opgeven omdat ze 'er wel mee kunnen leven'¹⁴. En alleen al vanwege loonafhankelijkheid geldt dit bij uitstek in bedrijfshiërarchieën.

Bestaande toepassingen

Dagdagelijks passen we allemaal het synactieprotocol of transactiepatroon toe. Als ik met u afspraak om u vandaag over een week om 11:11 PM onder de klok op Time Square, NYC, te ontmoeten, kunnen we die afspraak nakomen door gebruik te maken van uiterst verweven en complexe netwerken van synacties: ketenafspraken, die talloze mensen met elkaar maken en nakomen. En dat zijn niet alleen economische transacties, waarin tegenover elke prestatie een meting, telling en vereffening met geld in een betalings-transactie staat, maar ook talloze synacties van alle actoren in die economische transacties met hun sociale context zoals hun kinderen, burens, familie en vrienden etc. Als er in een van die vele ketens van verantwoordelijkheden iets hapert, kan dat het hele netwerk beïnvloeden en onze afspraak laten mislukken. Dat dat allemaal meestal goed gaat is eigenlijk verbazingwekkend. Actoren in die ketens beseffen kennelijk die complexe afhankelijkheden niet bewust, maar improviseren om de haperingen te herstellen om hun onderlinge vertrouwensbanden te herstellen. Als ze daarmee zouden stoppen loopt alles vast zoals in een stiptheidsactie.

Net zoals in jazz vergt alle improvisatie in menselijke samenwerking een grondpatroon: het synactieprotocol. Menselijke samenwerking, zelfs geïmproviseerd, is daarom geen onontwarbaar naadloos doorlopend 'proces' omdat 'alles altijd beweegt', maar juist ook een 'procedureel' 'systeem', dat bestaat uit afzonderlijke, met elkaar gekoppelde en ontleedbare deelsystemen (synacties), die mensen niet alleen theoretisch van elkaar onderscheiden en afbakenen, maar ook praktisch afronden en toetsen op volledigheid: omdat verantwoorde samenwerking pas is verantwoord, nadat die is verantwoord.

Een groot deel van wet- en regelgeving gaat over (on)volledigheid van transacties, hoe die ontstaat en dan kan worden afgehecht. Denk daarbij aan onvervulde beloftes (in gebreke blijven), beloftes zonder verzoek (bedreigingen), ongevraagde leveringen (schade), niet beloofde verkrijgingen ('vondsten', diefstal, oplichting, etc.).

In de Nederlandse Grond- Weg en Waterbouw geldt [VISI](#), op basis van het transactiepatroon, als Rijksstandaard voor de projectcommunicatie tussen opdrachtgevers en (onder)aannemers. Er is een [e-mailapplicatie](#), die e-mail ordent op basis van het transactiepatroon

Als Bedrijfsinformatie-architect maakte ik gedurende 30 jaar, met het transactiepatroon, honderden schetsen en tientallen modellen van bedrijven en bedrijfsketens op basis van analyse van vele duizenden pagina's tekst en interviews. Het zou me niet verbazen als AI, als softwarefunctionaliteit op basis van patroonherkenning uit big data, zulke taken in de komende jaren zal kunnen overnemen.

---

¹⁴ Denk aan Hegels' knecht, die toegeeft aan de heer om zijn hachje te redden en aan de [Sociocratische Methode](#)

Wie wat aan deze ontdekking heeft

Het begrip 'synactie' verwijst naar elke concrete afzonderlijk te onderscheiden gecoördineerde samenwerking, waarin mensen samen een sociaal feit realiseren en zich tegelijk van elkaar onderscheiden door elkaar als individuen te (h)erkennen en voor elkaar een verschil te maken, waardoor ze hun onderlinge banden en daarmee hun gemeenschappelijkheid bevestigen en versterken.

Deze brief trekt het besef van synacties, als elementaire eenheden van samenwerking, uit de epistemologische blinde vlek van de sociale wetenschappen¹⁵. Onderstaand wijs ik op enkele kwesties, die er mee kunnen worden opgelost, maar wie het eenmaal door heeft, kan er ook talloze meer ontdekken.

Elke kleuter lost in zijn synacties alle dualistische dichotomieën al praktisch op, die talloze studeerkamergeleerden hoofdbreken blijven kosten¹⁶, totdat ze het eindelijk doorhebben, zoals: structure-agency, materialisme-idealisme, conflict-consensus, theorie-praktijk, collectief-individu, objectivisme-subjectivisme, determinisme-voluntarisme, oorzaken-redenen. En al vanaf de kleuterschool zouden kinderen ook al kunnen leren om het synactieprotocol bewust te herkennen en toe te passen als hun handvat aan de wereld.

Sociologie

Pas recent vond ik een vrijwel onopgemerkte maar in dit verband interessante [dissertatie](#) waarin Thomas Whalen beschrijft dat Dewey en Bentley al in het midden van de 20ste eeuw probeerden om dichotomieën te ontwijken met 'onderhandelingen/transacties'. Ook de veel bekender geworden Giddens, Bourdieu, Habermas, Bhaskar en Latour deden recenter pogingen, maar zij bleven net als Dewey en Bentley menselijke verrichtingen alleen functioneel beschouwen, als blackbox en van buitenaf. Zij zullen pas wetenschappelijk kunnen doordringen in de regelmatigheid van de samenhang van menselijke verrichtingen als ze die begrijpen in de context van synacties als whitebox, en als ze synacties leren afbakenen, ontleden, begrijpen, beïnvloeden en veranderen door hun componenten, werking en constructie te ontleden.

Synacties bieden nieuwe aanknopingspunten voor inzichten over (on)macht, afhankelijkheid en dwang in relatie tot rollen, transactie-statussen en geldigheidsclaims en -toetsen als onderdelen van synacties.

De abstracte 'ideale gesprekssituatie' tussen Habermas' oren bestaat in bijna geen enkele praktische, reële synactie. Om afspraken te kunnen maken en nakomen moeten actoren in al die synacties nog talloze vormen van (on)macht en afhankelijkheden dulden, trotseren of overwinnen.

Deze synactietheorie daagt mens- en maatschappijwetenschappen uit, om theorieën over (on)macht en verschillen daarin concreet te koppelen aan concrete (statussen in) synacties. Dat is een zeer omvangrijke en complexe kwestie, die ik hier onmogelijk kan uitwerken.

In sociologie is 'commons' of 'meent' een veel besproken onderwerp. Daarbij denkt men gewoonlijk aan een gemeenschappelijk gebruikt en al of niet verzorgd gebied, ruimte of natuurlijke dienst, zoals lucht of (regen)water. Maar zonder samenwerking in de vorm van synacties kunnen ruimtes of gebieden geen meent zijn. Zelfs bij naburen is de samenwerking zelf zo voor de hand liggend, alomtegenwoordig, allesdoordringend en vanzelfsprekend dat die niet meer wordt opgemerkt als de gemeenschappelijke grondslag en bestaansvoorwaarde voor elke meent. Mensen gebruiken synacties zonder ze op te merken, zoals vissen water gebruiken: een open deur in een blinde vlek. Maar zonder samenwerking volgens het synactieprotocol is er geen meent. Dat synactieprotocol is de meent der meenten en heeft als bijzondere eigenschap dat die, net als grammatica, niet is en kan worden verdinglijkt, en daarom ook niet kan worden afgenomen of vervreemd, in tegenstelling tot andere verdinglijkte meenten en de producten ervan.

Veranderkunde

Het synactieprotocol verklaart hoe mensen zich samenwerkend verhouden tot elkaar en de wereld.

Als je het eenmaal doorhebt, stijgt de verbazing, hoe politici, andragogen, sociale wetenschappers, activisten, organisatiekundigen, ICT-ers, project- en verandermanagers konden voorwenden menselijke

---

¹⁵ NB: Dit is geen ontologie. Buiten de abstracties tussen de oren van denkers maken zij, zoals alle mensen, dagdagelijks hun bestaan waar. Zo bewijzen ook die denkers zelf de absurditeit van hun zijnsvragen en zijnsleer.

¹⁶ Kafka's parabel van de tol illustreert dit.

verrichtingen *professioneel* te kunnen beïnvloeden, veranderen en verbeteren. Zij handelen zonder expliciet en transparant dit synactieprotocol te hanteren; zonder de ene van de andere synactie te kunnen afbakenen en onderscheiden; zonder sociale handelingen (als taaldaden in synacties) te kunnen onderscheiden van elkaar en van andere verrichtingen; zonder ze met elkaar in verband te kunnen brengen en zonder onderdelen, inrichting, samenhang en structuur van een synactie, of hun werkingsmechanisme te onderscheiden.

Taal(ontwikkeling)

Taal(ontwikkelings)kundige theorieën hebben allerlei aannames onderzocht als basis voor het ontstaan van taal(vaardigheid), maar het synactieprotocol bleef uiteraard ook voor hen een blinde vlek.

Als kind leert ieder mens onbewust bekwaam om vaardig afspraken te maken en na te komen, en om achteraf te bespreken of die regels al dan niet correct werden toegepast. Tegelijkertijd leren mensen zich in synacties als individu te onderscheiden van de ander en van alle andere wezens en dingen en dat vervolgens na te bespreken: 'ik' verzocht 'jou' om verandering in/aan 'het/hem/haar/hen' te realiseren. Leren ze zo onbewust het grammaticale onderscheid tussen en de toepassing van grammaticale noties als onderwerp, gezegde, lijdend voorwerp, voornaamwoorden, werkwoorden?

Filosofie

Dietz verdedigde het door hem voorgestelde transactiepatroon breedvoerig vanuit bestaande theorieën en filosofieën, als een astronoom die heliocentrisme verdedigt met geocentrische theorieën.

Veel interessanter lijkt mij een onderzoek naar *gevolgen* uit de ontdekking van het transactiepatroon *voor die bestaande theorieën en filosofie*. Kan het ontdekte synactieprotocol dienen als fundament voor een 'synergetische' filosofie, waarop een mensleer, kenleer, zedenleer en taalleer worden gebaseerd? Of lossen oude filosofische antwoorden op dualistische vraagstukken in deze praktische ontdekking op, zoals vaak na wetenschappelijke ontdekkingen? Sommigen hebben een einde van de filosofische dichotomieën gezocht en voorspeld. Bijvoorbeeld marxisten, die vervolgens verdwaalden in gefilosofeer over 'Praxis'. En Dewey en Bentley zinspeelden hierop, zoals Thomas Whalen beschreef in zijn dissertatie.

Conclusie

Ondanks de secularisatie beperkten sociale wetenschappen hun modernisering tot hun methodes, met natuurwetenschappen als voorbeeld. Ze ontbeerden een geldig en gedeeld begrip van de eigen aard van hun bestudeerde onderwerp op basis van een elementaire entiteit, zoals de cel in de biologie, of het atoom in de scheikunde. Daardoor versnipperden sociale wetenschappen in 'theoretisch-methodisch pluralisme' van 'scholen' of 'stromingen'.

Deze brief introduceerde de ontdekking door Van Reijswoud en Dietz van het 'transactiepatroon' als Copernicaanse wending in sociale ontologie. Het betreft de constructie en werking van het maken en nakomen van elke afspraak als structurele en functionele eenheid van de samenleving.

Ieder mens paste dit patroon altijd al vakkundig maar onbewust toe als ons handvat aan de wereld. Maar (ontologie van) sociale wetenschappen hebben er in het beste geval hun theorieën nauw omheen geweven. Door deze open deur in onze blinde vlek bewust te gebruiken, zouden we allemaal samen de moderniteit kunnen binnengaan.

Drs. Adosh W. van der Heijden

adosh at me dot com